

УДК 37.015.3:005.32]:159.9-057.87(477)
DOI <https://doi.org/10.30970/PS.2024.21.18>

ОСОБЛИВОСТІ НАВЧАЛЬНОЇ МОТИВАЦІЇ ТА ЦІННІСНО-СМИСЛОВОЇ СФЕРИ СТУДЕНТІВ-ПЕРШОКУРСНИКІВ ПСИХОЛОГІЧНИХ ФАХІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Лілія Коняєва

*ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом»,
вул. Фрометівська, 2, м. Київ, Україна, 03039
e-mail: koniaeva_l@ukr.net*

За останні роки відмічається різкий спад навчальної мотивації та пізнавальної активності більшості студентів в умовах воєнного стану в Україні, тому дослідження особливостей мотиваційної та ціннісно-смыслові сфер студентів-першокурсників психологічних фахів стає особливо актуальним, оскільки структурні компоненти цих сфер визначають характер професійної самореалізації, впливають на ефективність навчальної діяльності студентів. У статті висвітлюється теоретичне та емпіричне дослідження зазначеної проблеми.

Виявлено, що навчальна діяльність більшості студентів-психологів першого курсу є полімотивованою: усі мотиви до навчання (здобуття знань, оволодіння професією, отримання диплому) у них розвинені на середньому та високому рівні, що забезпечує їх достатньо високу активність і відповідальність в процесі засвоєння знань, оволодіння професійними вміннями. Але, у помітної частини студентів був низький рівень виразності мотивів здобуття знань і оволодіння професією при перевазі мотиву отримання диплому, які схильні до формального засвоєння знань. Переважна частина студентів-психологів першого курсу вже мають конкретні цілі у житті, їх життя достатньо цікаве, вони задоволені своїм життям, переконані у можливості реалізувати свої життєві плани. Разом з тим, значна кількість студентів не має визначених цілей у житті, не задоволені своїм життям, зневірені у можливості реалізувати життєві плани, не розуміють смислу свого існування. Серед термінальних цінностей провідні позиції у студентів-психологів займають здоров'я, матеріально забезпечене життя та любов, а на останніх місцях у них знаходяться цінності щастя інших, краси природи і мистецтва, творчості. Серед інструментальних цінностей пріоритетними для них є чесність, життєрадісність, незалежність, а на останніх місцях перебувають непримиримість до недоліків, високі запити, терпимість. Кореляційний аналіз показав, що студенти з виразним мотивом здобуття знань більше самореалізовані у житті, високу значущість для них має щасливе сімейне життя, а менш значущими є наявність гарних і вірних друзів, суспільне визнання, матеріально забезпечене життя, впевненість у собі. Студентам з більшою виразністю мотиву оволодіння професією властиві відчуття осмисленості, емоційної насиченості життя, наявність чітких цілей, задоволеність прожитою частиною життя, віра в можливість управляти своїм життям. Більш значущими для них є цінності освіченості та ефективності у справах, працьовитості, а менш значущими – впевненості у собі, сміливості у відстоюванні своєї думки. Помічена така тенденція: студенти-психологи з високою осмисленістю життя, які мають ясні цілі у житті, менше схильні до розваг та безвідповідального проведення часу.

Ключові слова: студенти-першокурсники психологічних фахів, навчальна мотивація, смисложиттєві орієнтації, термінальні та інструментальні цінності.

Постановка проблеми. За останні роки в ускладнених умовах пандемії коронавірусу, і особливо під час воєнного стану, відбувається трансформація системи освіти в Україні. Активне запровадження формату дистанційного навчання, поєднання очних

аудиторних та позааудиторних занять в умовах обмеження електропостачання, інтернет-зв'язку, частих повітряних тривог, вимагає від студентів мобілізації своїх адаптаційних ресурсів, перш за все, психологічних. Вітчизняні дослідники відзначають значне погіршення адаптації до навчання в умовах воєнного стану в Україні більшості студентів, і особливо різкий спад мотивації та пізнавальної активності після початку війни [1, с. 84]. Підвищене тривале нервово-психічне напруження, загроза безпеці свого існування і своїх рідних створюють ситуацію невизначеності власного майбутнього, яка негативно впливає на мотивацію студентів до навчання у закладах вищої освіти (ЗВО), оскільки вони часто не бачать смислу навчання, а свою знижену активність з освоєння знань нерідко виправдовують підвищеною тривогою, нездатністю ефективно працювати через надмірні переживання. На студентів-першокурсників, які знаходяться на адаптаційному етапі професійної соціалізації, впливає ще низка чинників соціально-психологічного характеру, а саме – необхідність входження в нову соціальну групу, прийняття цінностей і норм поведінки студентства, пристосування до нової соціальної ролі студента, до умов навчання у ЗВО та вимог майбутньої професійної діяльності. Все це підсилює науковий інтерес до вивчення особливостей мотиваційної та ціннісно-смыслової сфер студентів-першокурсників, оскільки структурні компоненти цих сфер, на думку вчених, визначають характер поведінки і професійної самореалізації особистості та впливають на ефективність навчальної діяльності студентів.

Особливого значення набуває дослідження зазначених сфер психіки у студентів, які навчаються за спеціальностями соціономічного спрямування, зокрема, майбутніх психологів. Попит на спеціалістів цієї професії останнім часом зростає у зв'язку з стресогенними обставинами, пов'язаними з тривалим воєнним станом в Україні, та необхідністю надання висококваліфікованої психологічної допомоги різноманітним верствам населення з відновлення їх психічного здоров'я, подолання наслідків психотравматичного стресового розладу та вирішення інших проблем психологічного характеру. У таких умовах, дуже важливими є не тільки рівень професійної підготовленості, але й світогляд майбутніх психологів, розуміння ними смислу свого життя та професійної діяльності, їх цінності та мотиви, якими вони керуватимуться при виборі певних методів та напрямків психологічної допомоги. Взагалі ціннісні орієнтації та професійні мотиви майбутніх фахівців вважаються вихідними засадами професійного становлення особистості. Вищезазначене загострює актуальність та практичну значущість вивчення заявленої нами проблеми, дослідження якої сприятиме подоланню негативних тенденцій професійного становлення майбутніх психологів та розвитку їх професійної ідентичності ще на ранніх етапах їх професійної соціалізації, а також формуванню у них активної суб'єктної позиції та самореалізації своїх можливостей, що відповідає новітнім тенденціям, пов'язаним з гуманізацією сучасної освіти в Україні.

Мета статті – виявити особливості навчальної мотивації і ціннісно-смыслової сфери студентів-першокурсників психологічних фахів в умовах воєнного стану та характер взаємозв'язків між ними.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Достатньо велика кількість наукових праць останніх років присвячена мотиваційній та ціннісно-смысловій сферам особистості, в тому числі і студентської молоді. Так, серед українських науковців особливо слід відзначити праці М.Й. Боришевського, О. В. Шевченко, Н.Д. Володарської, Н. Є. Завацької, С. Л. Скворчевської, М. В. Савчина, Н. М. Мишко, Т.М. Титаренко, І. В. Панок, Н. Ю. Гребінь-Крушельницької, Н. Г. Скрипник, В.П. Кутішенко, І.А. Власенко, Н.Д. Вінник, Н.М. Пилипенко. Характерним для українських науковців є розгляд мотиваційної та ціннісно-смылової сфери особистості в їх тісному взаємозв'язку.

В. О. Проніна здійснила поглиблений літературний аналіз досліджень сучасних українських вчених та з'ясувала, що існує «велике розмаїття категорійних концептів особистісних сфер, які об'єднують феномени потреб, мотивів, цінностей та смислів в різному їх поєднанні між собою», причому, як різних концептів, так і схожих за своїм формулюванням та змістом [2, с. 192]. Дослідниця звертає увагу на визначення мотиваційної сфери особистості М. Й. Боришевським, О. В. Шевченко та Н.Д. Володарською, які розуміють її як стійку ієрархізовану систему мотивів, яка має свій зміст, соціально детермінована та складається з сукупності спонук, що розвиваються (потреб та мотивів). Ці вчені також встановили, що досвід та ціннісні орієнтації відображають стан мотиваційно-потребової сфери [2, с.185-186].

В. О. Проніна, аналізуючи погляди сучасних українських дослідників, помічає, що вони неоднозначні у віднесенні понять «цінності» та «ціннісні орієнтації» до певних сфер особистості. Так, Н. Є. Завацька відносить поняття «ціннісні орієнтації» до мотиваційно-потребової сфери, а особистісні цінності – до смислової сфери особистості. Натомість, М. В. Савчин вважає цінності змістовно-функціональними складовими спонукальної сфери особистості, а інтеграцію об'єктивних цінностей та потреб і цілей – конкретними складовими смислової сфери [2, с. 188].

Є. Л. Скворчевська вивчає проблему становлення мотиваційно-смислової сфери особистості, а її основою та одним з її компонентів вона вважає ціннісно-смислову сферу, в яку входять цінності та смисли. При цьому, ціннісні орієнтації сприяють формуванню особистісних смислів та пов'язуються з ціннісно-смисловою сферою особистості [3, с. 385]. І. В. Панок зазначає, що «ціннісно-смислова сфера є складною, багаторівневою, ієрархієзованою структурою, що містить сукупність цінностей, ціннісних орієнтацій та особистісних смислів, які у своєму тісному взаємозв'язку впливають на різні складові життєдіяльності людини» [4, с. 215]. С.О.Мотков виділяє в ціннісно-смисловій сфері дві підсистеми: ціннісну та смислову, причому перша реалізуються через ціннісні орієнтації та установку, а друга – через смислові орієнтації, самовідношення та установку [5]. Між тим, О. В. Москаленко в структурну модель ціннісно-смислової сфери включає спрямованість особистості, цінності або ціннісні орієнтації, смисложиттєві орієнтації та самоактуалізацію [6].

В. Сливка зауважує, що ціннісно-смисловій сфері належить провідне місце в становленні особистості, її прагненнях самореалізації та з'ясовує, що смисл є продуктом мотиваційно-ціннісної системи особистості, а основою для оцінок суб'єктом навколишньої дійсності, породженням смислу є ціннісні орієнтації особистості. При цьому особистісні цінності є складною ієрархічною системою, яка «займає місце на перетині мотиваційно-потребової сфери особистості і світоглядних структур свідомості, виконуючи функції регулятора активності людини» [7, с. 4–5].

Слід відмітити, що значна увага у дослідженнях сучасних українських науковців приділяється дослідженню ролі ціннісно-смислової та мотиваційної сфери у професійному становленні особистості, зокрема студентської молоді. Так, Н.М. Пилипенко зазначає, що розвиток особистості майбутніх професіоналів пов'язаний насамперед із розвитком ціннісно-смислової сфери особистості [8, с. 21]. В. Сливка зауважує, що ціннісно-смислові орієнтації особистості виявляються і трансформуються у професійній діяльності індивіда, при цьому процес їх формування і професійна діяльність взаємодетерміновані: під час навчання у ЗВО відношення до професійного середовища формується на основі особистісних смислів, усвідомлювана частина якої існує у вигляді цінностей і ціннісних орієнтацій, а на систему ціннісно-смислових орієнтацій впливає професійна діяльність. Провідну роль у розвитку цих процесів грає «формування і розвиток ціннісних орієнтацій як цілісної системи інтерналізованих особистісних смислів» [7, с. 6].

Н. Ю. Гребінь-Крушельницька вважає, що основою формування ціннісних орієнтацій людини є цінності, які мотивують діяльність і поведінку, які не лише визначають силу, напрям мотивації та активності, а й передбачають прийняття і реалізацію концепції власного життя. А ціннісні орієнтації особистості «мотивують на досягнення успіху, спрямовують на усвідомлення й задоволення потреб особистісно-професійного зростання та є основою для самовизначення» [9, с. 53–54].

Я. Г. Запека, О. О. Кузнєцова зазначають, що ціннісні орієнтації є ключовим моментом професійної реалізації особистості: вони визначають загальне ставлення особистості до професійних цілей, завдань і вимог, можливість її професійної самореалізації. Система ціннісних орієнтацій особистості, займаючи проміжне положення між внутрішніми установками та нормами соціального середовища, між мотиваційно-потребнісною сферою й системою особистісних смислів, забезпечує взаємодію цих елементів особистості. Я.Г. Запека та О.О.Кузнєцова на основі даних емпіричного дослідження встановили наявність взаємозв'язку ціннісних орієнтацій студентів з особливостями їхньої мотиваційної сфери [10, с. 128]. Н.М. Пилипенко вважає, що ціннісні орієнтації студента грають ключову роль у формуванні його мотивації, оскільки цінності можуть визначати, які цілі студент ставить перед собою, які дії він робить для їх досягнення та які оцінки він отримує [8, с. 23].

У контексті нашого дослідження важливим є також поняття навчальної мотивації студентів, яке трактується В.І. Старостою, О.О. Попадич як «складна система чинників-мотивів (цілі, потреби, інтереси, схильності тощо), що постійно змінюються та взаємодіють; спонукають до активного здобування знань, розвитку та формування умінь, навичок, особистісних якостей, позитивного ставлення до майбутньої професії, навколишнього світу». Ними встановлено, що навчальна мотивація студентів-першокурсників полімотивована та є одним із важливих результатів процесу адаптації і, водночас – одним із механізмів/чинників адаптації молоді до освітнього процесу у ЗВО [11, с. 31].

Взагалі, студентський вік (17–18 – 22–23 роки) припадає на віковий період юності, коли у зв'язку із професіоналізацією відбувається перетворення мотивації, усієї системи ціннісних орієнтацій, перегляд ціннісно-духовних категорій, аксіологічна переорієнтація особистості. О. В. Москаленко зазначає, що студентський вік є сенситивним для утворення ціннісно-сміслових орієнтацій молодих людей, як стійкої особистісної властивості, яка сприяє становленню їх світогляду, який впливатиме на їх доросле життя [6, с. 36].

Ряд досліджень вітчизняних науковців присвячено вивченню мотиваційної та ціннісно-сміслові сфер студентів-психологів. Так, Н.М. Мишко зазначає, що професія психолога передбачає наявність певних особистісних якостей, інтегруючим началом яких є мотиваційно-ціннісна сфера, бо з неї вибудовується вся система професійно важливих якостей і здібностей майбутнього фахівця, причому ця сфера є способом самореалізації майбутнього психолога, що базується на особливостях його мотиваційних, смисложиттєвих і ціннісних орієнтацій [12, с. 241]. В. Сливкою на основі емпіричного дослідження встановлено, що у період навчання у ЗВО продовжується активне формування ціннісно-сміслові сфери особистості студентів-психологів: перетворюються їх ціннісні орієнтації, установки. А базовими цінностями для них є «здоров'я», «любов», «активне діяльне життя», «життєрадісність», «освіченість» і «відповідальність», проте цінності пізнання, незалежності більш значущі для першокурсників у порівнянні зі студентами четвертого курсу [7]. В.П. Кутішенко, І.А. Власенко, Н.Д. Вінник досліджуючи ціннісно-мотиваційну сферу студентів-психологів молодших курсів, встановили тенденцію до зростання для сучасного студента значущості індивідуалістських цінностей (особисте життя, комфортне матеріальне проживання), цінностей толерантності та творчого самовираження. При цьому ці автори вважають, що зростання індивідуалізму може призвести до зниження рівня соціальної ідентичності, появи проблем з моральними орієнтирами [13, с. 774].

Отже, у наукових працях українських вчених останніх років простежується виразний інтерес до вивчення особливостей мотиваційної та ціннісно-сислової сфер особистості студентів, в тому числі психологічних фахів. Проте, в умовах воєнного стану, який триває вже більше двох років в Україні, особливості навчальної мотивації та ціннісно-сислової сфери студентів можуть значно змінюватися, оскільки, в умовах довготривалого стресу за Т. М. Титаренко, найбільше страждає саме ціннісно-мотиваційна сфера особистості. Це загострює актуальність вивчення цієї проблеми, і особливо у студентів-першокурсників, які до того ж адаптуються до ускладнених умов навчання у ЗВО у зв'язку з реаліями воєнного часу.

Процедура дослідження. Вибірку емпіричного дослідження, яке проводилось нами на базі Міжрегіональної академії управління персоналом м. Києва у другому семестрі 2024 року, склали 50 студентів-першокурсників МАУП, які навчаються за фахами – психологія та медична психологія. Серед них – 37 дівчат та 13 хлопців, віковий діапазон досліджуваних – від 17 до 20 років. Для проведення дослідження використовувались: методика діагностики мотивації навчання у ВУЗі Т.І. Ільїної, тест смисложиттєвих орієнтацій Д. О. Леонтьєва та методика «Ціннісні орієнтації» М. Рокіча. Отримані данні піддавались математико-статистичній обробці: кореляційний аналіз за критерієм Спірмена (комп'ютерна програма SPSS Statistics 29.0.0.0).

Виклад основного матеріалу дослідження. Результати дослідження навчальної мотивації у ЗВО за методикою Т.І. Ільїної показали, що переважна частина студентів-психологів першого курсу мала середню виразність усіх трьох досліджуваних мотивів: 68% осіб – мотиву оволодіння професією та по 56% осіб мотивів здобуття знань та отримання диплому (табл. 1). Пізнавальна активність таких студентів зазвичай помірна, вони, як правило, достатньо цілеспрямовані, відповідально та з інтересом освоюють професійні знання, проте іноді потребують зовнішньої стимуляції з боку батьків, викладачів, адміністрації ЗВО. При цьому, у 30% осіб досліджуваних спостерігався високий рівень виразності мотиву отримання диплому, а отже, ці студенти, як правило, орієнтовані більше на формальне засвоєння знань, використання обхідних шляхів при задачі екзаменаційних сесій. 22% студентів-психологів першого курсу мали високий рівень виразності мотиву здобуття знань, а 16% осіб – мотиву оволодіння професією (табл. 1), для яких характерним є виразна спрямованість на придбання знань, професійних якостей, інтелектуальний розвиток, активне формування професійних умінь, висока ініціативність, цілеспрямованість.

Таблиця 1

Особливості прояву мотивів до навчання у ЗВО у студентів-першокурсників психологічних фахів

Шкали	Рівень виразності		
	Високий	Середній	Низький
	Кількість осіб у %		
Мотив здобуття знань	22%	56%	22%
Мотив оволодіння професією	16%	68%	16%
Мотив отримання диплому	30%	56%	14%

Проте, низький рівень виразності мотивів здобуття знань та оволодіння професією був у помітної частини студентів (у 22% та 16% осіб відповідно). Такі студенти мають знижене бажання навчатись, оволодівати професійними знаннями та вміннями, вони потребують постійної зовнішньої стимуляції з боку батьків, викладачів, адміністрації ЗВО, більшість з них, як правило, або розчарувались у обраній професії, або обрали її за вимогою

чи порадою батьків, або не бачать за нею перспектив. Так, латвійські дослідниці І. Евінга та З. Сундукова встановили, що основними факторами, що знижують рівень мотивації студентів, є невпевненість у майбутньому отримати хорошу роботу та хорошу практичну підготовку [14].

Також ми встановили декілька типів сполучення зазначених мотивів до навчання у студентів-психологів першого курсу. Переважна кількість досліджуваних (60% осіб) відносяться до *першого типу*, їх навчальна діяльність полімотивована (усі три зазначені вище мотиви до навчання у них розвинені на середньому та високому рівні). Причому, найбільша кількість досліджуваних з цим типом (22% осіб) мали середній рівень виразності усіх мотивів (здобуття знань, оволодіння професією та отримання диплому), а отже, ці студенти достатньо допитливі, спрямовані на розширення своїх знань, в тому числі і професійних, кругозору, але їх активність помірна, вони схильні витратити зусилля в навчальній діяльності помірковано, при цьому отримання диплому про вищу освіту для них має достатньо важливе значення. Високий рівень виразності усіх мотивів виявлений у 4% студентів-психологів, тобто вони одночасно виразно спрямовані на отримання знань, оволодіння професійними вміннями та навичками, а необхідність диплому для них є важливим для роботи за спеціальністю. У інших 34% студентів-першокурсників психологічних фахів, яких ми віднесли до першого типу, спостерігались різні варіанти поєднання високих та середніх рівнів виразності зазначених трьох мотивів. У залежності від цього навчальна активність цих студентів переважно спонукається тими мотивами, які мають вищий рівень виразності, але при цьому для них залишаються достатньо значущими і мотиви з середнім рівнем виразності.

Для *другого типу* (10% студентів) отримання диплому про вищу освіту не має особливого значення, їх пізнавальна активність переважно стимулюється або прагненням придбати різносторонні знання, розширити свій кругозір, інтелектуально розвинути при помірній орієнтації на оволодіння професійними знаннями та вміннями (4% осіб), або навпаки переважно оволодіти професійними вміннями та навичками, ніж отримати різносторонні знання (2% осіб), або середнім рівнем виразності мотивів здобуття знань та оволодіння професією (4% осіб).

У 14% студентів, яких ми віднесли до *третього типу*, спостерігався низький рівень виразності мотиву здобуття знань, середній – мотиву оволодіння професією у сполученні з середнім (12% осіб) та високим (2% осіб) рівнями виразності мотиву отримання диплому. Навчальна діяльність таких студентів переважно або помірно спонукається мотивом отримання диплому про вищу освіту при помірній орієнтації на освоєння професійних знань, при цьому для них не важлива загальна освіченість, вони недооцінюють роль різноманітних знань для професійного становлення майбутнього психолога, тому вони іноді можуть формально засвоювати знання з ряду дисциплін та використовувати обхідні шляхи під час здачі заліків та іспитів.

До *четвертого типу* були віднесені 6% студентів-першокурсників з низьким рівнем виразності мотиву оволодіння професією, середнім рівнем мотиву отримання диплому при високому (2% осіб) та середньому (4% осіб) рівні мотиву здобуття знань, а отже, пріоритетним для них є різностороння освіченість, інтелектуальний розвиток, широкий кругозір при усвідомленні необхідності отримання диплому про вищу освіту. При цьому, вони могли або розчаруватись у професії психолога, або зрозуміли, що вона не є їх покликанням, а можливо їх вибір професійного спрямування не був самостійний від початку, а нав'язаний з боку батьків тощо.

До *п'ятого типу* ми віднесли 8% студентів, які не мали або втратили інтерес до професії психолога (низький рівень мотиву оволодіння професією), і при цьому частина

з них керується у своїй навчальній діяльності можливістю отримати диплом (середній рівень виразності) при низькому рівні виразності мотиву здобуття знань (6% осіб), а один студент (2% осіб) намагається хоча б отримати деякі знання при неважливості для нього диплому про вищу освіту.

І до шостого типу відносився один студент (2% осіб) з низьким рівнем виразності усіх навчальних мотивів, який скоріше за все, розчарувався в обраній спеціальності і у необхідності вищої освіти взагалі. Він може навчатись лише тому, що його стимулюють батьки або якість зовнішні обставини. Студенти з шостим та п'ятим типом сполучення мотивів до навчання схильні до формального засвоєння знань, можуть використовувати обхідні шляхи при здачі сесій та вже після першого курсу намагатись змінити спеціальність або навчальний заклад взагалі.

Аналіз отриманих даних щодо смисложиттєвих орієнтацій студентів-першокурсників психологічних фахів за методикою Д.О. Леонтьєва показав, що у більшості з них був виявлений середній рівень виразності за всіма її шкалами («цілі у житті» – у 54% осіб, «процес життя» – у 72% осіб, «результат життя» – у 78% осіб, «локус контролю Я» – у 72% осіб, «локус контролю життя – у 74% осіб», «загальний показник осмисленості життя» – у 62% осіб) (табл. 2). Отже, переважна частина студентів-першокурсників вже мають конкретні цілі у житті, достатньо цілеспрямовані, сприймають своє життя як достатньо цікаве, що має певний смисл, загалом задоволені прожитою частиною життя, вірять у можливість керувати ним.

При цьому 22% студентів мали високий рівень виразності локусу контролю Я, для яких характерним є уявлення про себе як сильну особистість, яка здатна побудувати своє життя відповідно до своїх цілей. При цьому по 14% осіб мали високий рівень виразності за шкалою «Цілі у житті» та загальним показником осмисленості життя, що вказує на їх цілеспрямованість, насиченість їхнього життя цікавими і важливими подіями та розуміння ними його смислу. А 12% студентів мали високий рівень прояву показника результату життя, а отже, їм характерне відчуття осмисленості та немарності пройденого ними відрізка свого життя (табл. 2).

Таблиця 2

Особливості прояву смисложиттєвих орієнтацій у студентів-першокурсників психологічних фахів

Шкали	Рівень виразності		
	Високий	Середній	Низький
	Кількість осіб у %		
Цілі у житті	14%	54%	32%
Процес життя	8%	72%	20%
Результат життя	12%	78%	10%
Локус контролю Я	22%	72%	6%
Локус контролю життя	8%	74%	18%
Загальний показник осмисленості життя	14%	62%	24%

Проте, у значної кількості студентів виявлений низький рівень виразності таких показників як цілі у житті (у 32% осіб), процес життя (у 20% осіб), локус контролю життя (у 18% осіб) та показника осмисленості життя (у 24% осіб). Такі студенти, як правило не мають певних цілей у житті, не задоволені своїм теперішнім життям, зневірені у можливості контролювати його та реалізовувати життєві плани, вони часто не розуміють для чого живуть, в чому смисл їхнього існування.

Також ми прорахували середньогрупові показники рангів термінальних та інструментальних цінностей у досліджуваній групі студентів за методикою М. Рокіча та встановили, що найбільш пріоритетними для студентів-першокурсників психологічних фахів в умовах воєнного стану є такі термінальні цінності: 1 місце – здоров'я, 2 місце – матеріально забезпечене життя, 3 місце – любов, 4 місце – впевненість у собі, 5 місце – розвиток. При цьому на останніх місцях у них знаходяться такі цінності: 18 місце – щастя інших, 17 місце – краса природи та мистецтва, 16 місце – творчість (табл. 3). Така ієрархія термінальних цінностей, на нашу думку, пов'язана з сучасними реаліями воєнного стану, а саме цінності здоров'я та матеріально забезпеченого життя набули особливої значущості у зв'язку з тим, що зараз багато людей страждають від втрати фізичного та психічного здоров'я, житла, можливості задоволення своїх базових фізіологічних та екзистенціальних потреб. Втім, цінність любові відповідає потребам юнацького віку в романтичних стосунках, душевній близькості, емоційній прив'язаності, розумінні.

Таблиця 3

Ієрархічна структура термінальних цінностей студентів-першокурсників психологічних фахів

Середньогруповий ранг цінностей	Термінальні цінності	Середньогрупове значення рангів цінностей
1	Здоров'я	4,48
2	Матеріально забезпечене життя	5,4
3	Любов	6,44
4	Впевненість у собі	6,9
5	Розвиток	7,08
6	Свобода	7,56
7	Наявність гарних і вірних друзів	7,7
8	Щасливе сімейне життя	8,54
9	Активне діяльне життя	8,88
10	Цікава робота	9,42
11	Продуктивне життя	10,2
12	Життєва мудрість	10,3
13	Пізнання	10,56
14	Розваги	11,74
15	Суспільне визнання	12,76
16	Творчість	13,62
17	Краса природи та мистецтва	14,34
18	Щастя інших	15,08

Цінність впевненості у собі (внутрішньої гармонії, відсутності внутрішніх протиріч) набуває для студентів-першокурсників достатньо важливого значення у зв'язку з властивою для юнацького віку комунікативною проблемою сором'язливості, яка часто заважає їм ефективно взаємодіяти з оточуючими. А цінність розвитку, як постійної роботи над своїми недоліками, духовного та фізичного самовдосконалення взагалі властива для юнацького віку: вважається, що в цей період особистість стає повноцінним суб'єктом саморозвитку, оскільки відбуваються суттєві зміни у її самосвідомості, процес переорієнтації на дорослі норми, формується відчуття «дорослості». При цьому, у студентів-першокурсників ще не сформована орієнтація на цінності суспільного характеру, забезпечення

благополуччя інших людей. Крім того, потреба в творчій діяльності в них ще також не сформована, що може пояснюватись недостатністю у них досвіду та знань.

Аналіз ієрархічної структури інструментальних цінностей студентів-першокурсників психологічних фахів показав, що пріоритетними для них є чесність (1 місце), життєрадісність (2 місце), незалежність (3 місце), вихованість (4 місце) та самоконтроль (5 місце). На останніх місцях знаходяться непримиримість до недоліків у собі та інших (18 місце), високі запити (17 місце) та терпимість (16 місце) (табл. 4).

Таблиця 4

Ієрархічна структура інструментальних цінностей студентів-першокурсників психологічних фахів

Середньогруповий ранг цінностей	Інструментальні цінності	Середньогрупове значення рангів цінностей
1	Чесність	6,88
2	Життєрадісність	7,22
3	Незалежність	7,3
4	Вихованість	7,44
5	Самоконтроль	7,6
6	Освіченість	7,9
7	Сміливість у відстоюванні своєї думки	8,06
8	Раціоналізм	8,2
9	Відповідальність	8,5
10	Акуратність	9,5
11	Тверда воля	10,02
12	Ефективність у справах	10,28
13	Дисциплінованість	10,42
14	Чуйність	10,5
15	Широта поглядів	10,98
16	Терпимість	12,64
17	Високі запити	13,18
18	Непримиримість до недоліків у собі та інших	14,38

Ієрархічний розподіл інструментальних цінностей студентів-першокурсників психологічних фахів відображає, з одного боку, їх достатньо високі моральні пріоритети (чесність, щирість, вихованість), а з іншого – особливості, притаманні юнацькому віці (незалежність, здібність приймати незалежні рішення). На нашу думку, життєрадісність займає другу позицію в ієрархії цінностей студентів-першокурсників, оскільки почуття гумору важливе в юнацькому віці для розвитку взаємин з різними людьми, воно дозволяє зменшити психологічний стрес, дистанціюватись від страхів в ускладнених умовах існування під час воєнного стану. Крім того, саме здорове почуття гумору є важливим в професійній діяльності майбутніх психологів, оскільки воно викликає довіру до фахівця у клієнтів, дозволяє краще встановлювати контакт з ними, знаходити різні несподівані рішення щодо виходу зі складних ситуацій, подивитись на них з іншого ракурсу. Позитивним є також те, що для студентів не важливі високі вимоги до життя та непримиримість до недоліків у собі й інших, що вказує на те, що в умовах війни молодь навчається задовольнятися тільки необхідним для життя, співвідносити свої прагнення з можливостями та стає більш

толерантною. Проте, проявляється і деяке протиріччя, оскільки цінність терпимості до поглядів інших людей, вміння прощати їм їхні помилки займає майже передостаннє місце, що може бути пов'язано з юнацьким максималізмом, а також з тим, що в умовах довготривалого стресу, за свідченням ряду вчених, знижується здатність до емпатії.

Кореляційний аналіз за критерієм Спірмена між показниками навчальної мотивації та ціннісно-смыслової сфери показав, що усі досліджувані мотиви до навчання у ЗВО значущо прямо взаємопов'язані між собою: мотив здобуття знань з мотивом оволодіння професією ($r=0,432$) та мотивом отримання диплому ($r=0,321$), а останні мотиви, в свою чергу взаємопов'язані між собою ($r=0,398$) (табл. 5).

Таблиця 5

Кореляційні взаємозв'язки між мотивами до навчання у ЗВО, смисложиттєвими орієнтаціями та цінностями студентів-першокурсників психологічних фахів

Показники	Мотив оволодіння професією	Мотив отримання диплому	Мотив здобуття знань
Мотив здобуття знань	0,432**	0,321*	1,000
Мотив отримання диплому	0,398**	1,000	0,321*
Цілі у житті	0,436**	0,278	0,227
Процес життя	0,377**	0,308*	0,268
Результат життя	0,331*	0,080	0,302*
Локус контролю Я	0,453**	0,329*	0,270
Локус контролю життя	0,286*	0,236	0,243
Осмысленість життя	0,415**	0,327*	0,276
Краса природи, мистецтва	-0,160	-0,287*	-0,197
Наявність гарних і вірних друзів	0,173	-0,043	0,332*
Суспільне визнання	0,036	0,183	0,394**
Матеріально забезпечене життя	0,007	0,171	0,356*
Щасливе сімейне життя	-0,128	-0,054	-0,408**
Впевненість у собі	0,353*	0,168	0,323*
Освітченість	-0,345*	-0,453**	-0,052
Сміливість у відстоюванні своєї думки	0,450**	-0,036	0,185
Тверда воля	0,219	0,160	0,358*
Ефективність у справах	-0,378**	-0,096	-0,113

Примітка: ** – рівень значущості при $p=0,01$; * – рівень значущості при $p=0,05$.

Мотив здобуття знань також прямо був взаємопов'язаний з показником результату життя ($r=0,302$), цінностями наявності гарних і вірних друзів ($r=0,332$), суспільного визнання ($r=0,394$), матеріально забезпеченого життя ($r=0,356$), впевненості у собі ($r=0,323$), твердої волі ($r=0,358$), та обернено зв'язаний з цінністю щасливого сімейного життя ($r=-0,408$). При цьому ми враховували, що *ранги термінальних та інструментальних цінностей оцінювались у зворотній шкалі*: чим більше було числове значення рангу цінностей, тим менше значення вона має для особистості. Отже, для студентів з більш виразним мотивом здобуття знань властива вища задоволеність проживання частиною життя, спрямованість на щасливе сімейне життя, і при цьому, менш значущі цінності наявності гарних і вірних друзів, суспільного визнання, відсутності матеріальних труднощів, впевненості у собі, уміння настоювати на своєму та не відступати перед труднощами.

Цікаво, що мотив оволодіння професією був прямо взаємопов'язаний зі всіма показниками тесту смисложиттєвих орієнтацій, а саме з цілями в житті ($r=0,436$), процесом життя ($r=0,377$), результатом життя ($r=0,331$), локусом контролю Я ($r=0,453$), локусом контролю життя ($r=0,286$) та загальною осмисленістю життя ($r=0,415$), а також з такими цінностями як впевненість у собі ($r=0,353$), сміливість у відстоюванні своєї думки ($r=0,450$) та обернено зв'язаний з освіченістю ($r=-0,345$), ефективністю у справах ($r=-0,378$). Отже, для студентів-першокурсників психологічних фахів з вищою виразністю мотиву оволодіння професією властиві більше відчуття осмисленості, емоційної насиченості життя, наявність у власному житті чітких цілей, задоволеність прожитою частиною життя, віра у можливість управляти собою та своїм життям. А більш значущими для них є цінності освіченості (широта знань, висока культура) та ефективності у справах, працьовитості, а менш значущими – цінності впевненості у собі, сміливості у відстоюванні своєї думки.

Мотив отримання диплому був прямо взаємопов'язаний з процесом життя ($r=0,308$), локусом контролю Я ($r=0,329$), загальною осмисленістю життя ($r=0,327$) та обернено – з цінностями освіченості ($r=-0,453$) та краси природи і мистецтва ($r=-0,287$), а отже, для студентів-психологів першого курсу, які більше орієнтовані на отримання диплому про вищу освіту, характерна більша емоційна насиченість життя, віра у власні сили, можливість будувати своє життя відповідно до своїх задумів. Для таких студентів більш значущими є широта знань, висока культура, а також здатність до естетичної насолоди (переживання прекрасного в природі та мистецтві).

Аналіз кореляційних взаємозв'язків між смисложиттєвими орієнтаціями та цінностями студентів-першокурсників показав, що усі показники смисложиттєвих орієнтацій (цілі у житті, процес та результат життя, локус контролю Я та локус контролю життя, загальний показник осмисленості життя) значущо пов'язані між собою (табл. 6). Крім того, показник цілей у житті утворив прямих взаємозв'язки з такими цінностями як розваги ($r=0,294$) та наявність гарних і вірних друзів ($r=0,307$), а отже, для студентів-психологів першого курсу з наявністю більш чітких цілей у житті, цінності розваг та наявності гарних і вірних друзів менш значущі (*їм відповідає вище числове значення рангів*), що цілком закономірно, оскільки більш цілеспрямовані люди схильні проводити час більш ефективно та організовано.

Показник процесу життя прямо взаємопов'язаний з цінностями розваг ($r=0,310$) та свободи ($r=0,322$) (табл. 6), тобто для студентів-першокурсників з більшою емоційною насиченістю та осмисленістю життя, цінності розваг, пов'язані з необтяжливим, приємним проведенням часу, відсутністю обов'язків, та свободи (самостійності, незалежності) є менш значущими, оскільки такі студенти, як правило, більше зайняті організованою діяльністю, пов'язаною зі своїми інтересами.

Показник результату життя прямо корелює з цінностями матеріально забезпеченого життя ($r=0,308$), широти поглядів ($r=0,289$), свободи ($r=0,367$) та обернено – з цінністю щасливого сімейного життя ($r=-0,316$) (табл. 6). Отже, досліджувані студенти з більшою задоволеністю прожитою частиною життя більше цінують щасливе сімейне життя та при цьому менше орієнтовані на матеріальні цінності, на незалежність у вчинках і судженнях.

Показник локус контролю Я прямо взаємопов'язаний з цінністю розваг ($r=0,383$), а останній показник також прямо взаємопов'язаний з локусом контролю життя ($r=0,375$) та загальним показником осмисленості життя ($r=0,352$) (табл. 6), тобто помітна тенденція: студенти-психологи першого курсу з вищою осмисленістю власного життя, які мають ясні цілі у житті, вірять у свої здатності впливати на власне життя, як правило, менше схильні до розваг та необтяжливого, безвідповідального проведення часу. Це нагадує нам думку В. Франкла, який вважав, що люди, які не бачать чи втратили смисл життя, не знають чим

Таблиця 6

Кореляційні взаємозв'язки між смисложиттєвими орієнтаціями та цінностями студентів-першокурсників психологічних фахів

Показники	Цілі у житті	Процес життя	Результат життя	Локус контролю Я	Локус контролю життя	Осмисленість життя
Цілі у житті	1,000	,711**	,675**	,797**	,704**	,859**
Результат життя	,675**	,815**	1,000	,608**	,678**	,787**
Локус контролю Я	,797**	,781**	,608**	1,000	,742**	,871**
Локус контролю життя	,704**	,767**	,678**	,742**	1,000	,873**
Осмисленість життя	,859**	,906**	,787**	,871**	,873**	1,000
Наявність вірних друзів	,307*	0,162	0,248	0,212	0,245	0,250
Матер. забезпечене життя	0,060	0,115	,308*	0,022	-0,016	0,080
Суспільне визнання	0,203	0,133	0,051	0,163	,295*	0,228
Щасливе сімейне життя	-0,138	-0,263	-0,316*	-0,242	-0,186	-0,236
Розваги	,294*	,310*	0,190	,383**	,375**	,352**
Свобода	0,232	,322*	,367**	0,248	0,141	,289**
Широта поглядів	0,057	0,180	,289*	0,096	0,144	0,147

Примітка: ** – рівень значущості при $p=0,01$; * – рівень значущості при $p=0,05$.

зайнятих, що робити у житті, і часто схильні до ризикованих занять, вживання алкоголю, наркотичних речовин тощо, як засобів ілюзорної компенсації екзистенціального вакууму.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Емпіричне дослідження показало, що навчальна діяльність більшості студентів-психологів першого курсу є полімотивованою: усі мотиви до навчання (здобуття знань, оволодіння професією, отримання диплому) у них розвинені на середньому та високому рівні, що забезпечує їх достатньо високу активність і відповідальність в процесі засвоєння знань, оволодіння професійними вміннями. Але, у помітної частини студентів був низький рівень виразності мотивів здобуття знань і оволодіння професією при перевазі мотиву отримання диплому, які схильні до формального засвоєння знань. Переважна частина студентів-психологів вже мають конкретні цілі у житті, їх життя достатньо цікаве, вони задоволені ним, переконані у можливості реалізувати свої життєві плани. Разом з тим, значна кількість студентів не має певних цілей у житті, не задоволені своїм життям, зневірені у можливості реалізувати життєві плани, не розуміють смислу свого існування. З'ясовано, що ієрархія термінальних цінностей у студентів-психологів першого курсу, з одного боку, пов'язана з сучасними реаліями воєнного стану, оскільки цінності здоров'я та матеріально забезпеченого життя, які у них знаходяться на перших двох місцях, набули зараз особливої значущості у зв'язку з обмеженими можливостями задоволення більшістю людей своїх базових фізіологічних та екзистенціальних потреб. З іншого боку, цінність любові, яка займає третю позицію у студентів-першокурсників, відповідає потребам юнацького віку в романтичних стосунках, душевній близькості, емоційній прив'язаності. А на останніх місцях у досліджуваних студентів знаходяться цінності щастя інших, краси природи і мистецтва, творчості. Серед інструментальних цінностей пріоритетними для них є чесність, життєрадісність, незалежність, а на останніх місцях перебувають непримиримість до недоліків, високі запити, терпимість.

Кореляційний аналіз показав, що студенти з виразним мотивом здобуття знань більше самореалізовані у житті, високу значущість для них має щасливе сімейне життя, а менш значущими є наявність гарних і вірних друзів, суспільне визнання, матеріально забезпечене життя, впевненість у собі. Студентам з більшою виразністю мотиву оволодіння

професією властиві відчуття осмисленості, емоційної насиченості життя, наявність чітких цілей, задоволеність прожитою частиною життя, віра в можливість управляти своїм життям. Більш значущими для них є цінності освіченості та ефективності у справах, працьовитості, а менш значущими – впевненості у собі, сміливості у відстоюванні своєї думки. Крім того, помічена така тенденція: студенти-психологи з вищою осмисленістю життя, які мають ясні цілі у житті, менше схильні до розваг та безвідповідального проведення часу.

Отже, для підвищення у студентів-першокурсників психологічних фахів мотивації до навчання в умовах воєнного стану необхідно розвивати у них навички цілепокладання як у навчальній діяльності, так і у звичайному житті, впевненість у своїх можливостях щодо реалізації намічених планів, вміння знаходити потенційні смисли у складних ситуаціях їхнього життя, застосовуючи знання з логотерапії.

Перспективу подальших досліджень ми бачимо у вивченні особливостей Я-концепції студентів-першокурсників психологічних фахів в умовах воєнного стану та її взаємозв'язку з їх ціннісно-сисловою сферою.

Список використаної літератури

1. Красілова Ю.М., Пракапас Р.А., Коломицева І.В. Адаптація студентів до навчання в умовах воєнного стану. *Габітус*. 2023. Вип. 51. С. 82–87.
2. Проніна В.О. Сфери особистості як категоріальні концепти в працях сучасних українських дослідників. *Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПНУ. Загальна психологія. Історична психологія. Етнічна психологія*. 2017. Том. IX. Вип. 10. С.184–199.
3. Скворчевська Є.Л. Психологічні особливості становлення мотиваційно-сислової сфери у студентів інженерно-педагогічних фахів. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти*. 2013. №38-39. С.383–388.
4. Панок І. В. Ціннісно-сислові кореляти життєвих завдань особистості у студентському віці. *Вісник ХНПУ імені Г.С. Сковороди. Психологія*. 2021. Вип. 65. С. 213–223.
5. Мотков С. О. Ціннісно-сислова сфера особистості: роль, структура та функції. *Психологічний журнал*. 2018. №10 (20). С. 105–128.
6. Москаленко О. В. Розвиток ціннісно-сислової сфери у майбутніх фахівців технічного профілю: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07. Київ, 2015. 198 с.
7. Сливка В. Ціннісно-сислова сфера особистості майбутніх психологів у професійному становленні особистості [Рукопис] : кваліфікаційна робота на пряму підготовки 053 «Психологія»; наук. кер. І. І. Брецько. Мукачево: МДУ, 2020. 58 с.
8. Пилипенко Н.М. Ціннісні орієнтації здобувача освіти як чинник мотивації. *Загальна педагогіка та історія педагогіки*. 2023. Випуск 58. Том 2. С. 21–27.
9. Гребінь-Крушельницька Н. Ю. Ціннісні орієнтації особистості як фактор розвитку мотивації досягнення успіху. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2023. № 86. С. 51–55.
10. Запека Я.Г., Кузнецова О.О. Особливості ціннісних профілів студентів з різними мотиваційними установками. *Габітус*. 2020. Вип. 12, Т. 2. С. 127–132.
11. Староста В., Попадич О. Мотивація навчання студентів-першокурсників. *Ukrainian Journal of Educational Studies and Information Technology*. 2019. № 7 (2). Р. 28–36.
12. Мишко Н.М. Особливості мотиваційно-ціннісної сфери студента-психолога, який здобуває другу вищу освіту. *Проблеми сучасної психології: Збірник наукових праць К-ПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України*. 2016. Вип.31. С. 238–247.
13. Кутіщенко В.П., Власенко І.А., Вінник Н.Д. Ціннісно-мотиваційний профіль студентів-психологів молодших курсів. *Журнал «Перспективи та інновації науки»*. 2023. № 15 (33). С. 768–781.
14. Jevinga I., Sundukova Z. Research in students' values orientation and motivation. *Public economy and international relations*. 2011. P. 33–38.

FEATURES OF LEARNING MOTIVATION AND VALUE-SENSE SPHERE OF FIRST-YEAR STUDENTS OF PSYCHOLOGICAL SPECIALTIES IN CONDITIONS OF MARTIAL LAW IN UKRAINE

Lilia Koniaeva

*Interregional Academy of Personnel Management,
2, Frometivska str., Kyiv, Ukraine, 03039
e-mail: koniaeva_l@ukr.net*

In recent years, there has been a sharp decline in the educational motivation and cognitive activity of most students under the conditions of martial law in Ukraine. Therefore, the study of the motivational and value-semantic spheres of first-year psychology students has become particularly relevant, as the structural components of these spheres determine the nature of professional self-realization and affect the effectiveness of students' educational activities. This article highlights the theoretical and empirical study of this issue.

It was found that the educational activity of most first-year psychology students is polymotivated: all their motives for learning (acquiring knowledge, mastering a profession, obtaining a diploma) are developed at a medium and high level, which ensures their relatively high activity and responsibility in the process of acquiring knowledge and mastering professional skills. However, a significant portion of students demonstrated a low level of motivation for acquiring knowledge and mastering a profession, with a predominant focus on obtaining a diploma, which makes them prone to formal learning. The majority of first-year psychology students already have specific life goals; their lives are sufficiently interesting, they are satisfied with their lives, and they believe in the possibility of realizing their life plans. At the same time, a significant number of students do not have defined life goals, are dissatisfied with their lives, disillusioned with the possibility of realizing their life plans, and do not understand the meaning of their existence.

Among terminal values, first-year psychology students prioritize health, a materially secure life, and love, while values such as the happiness of others, the beauty of nature and art, and creativity are ranked last. Among instrumental values, honesty, cheerfulness, and independence are prioritized, while intolerance of shortcomings, high demands, and tolerance are ranked last. Correlation analysis showed that students with a strong motivation for acquiring knowledge are more self-actualized in life, and for them, a happy family life holds great importance, while having good and loyal friends, social recognition, material wealth, and self-confidence are less significant. Students with a stronger motivation for mastering a profession tend to experience a sense of meaning, emotional richness in life, clear goals, satisfaction with the life they've lived, and belief in their ability to manage their lives. For them, the values of education, efficiency in matters, and diligence are more significant, while self-confidence and courage in defending their opinions are less important. A tendency was observed: psychology students with a higher sense of life meaning and clear life goals are less inclined towards entertainment and irresponsible pastimes.

Key words: first-year students of psychology, educational motivation, meaningful life orientations, terminal and instrumental values.